

Лариса Л. Гриценко
**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ
НА ВЗАЄМОДІЮ ДЕРЖАВИ ТА БІЗНЕСУ
В ІНВЕСТИЦІЙНІЙ СФЕРІ**

У статті запропоновано типізацію форм взаємодії держави та бізнесу в інвестиційній сфері за різними критеріями. На основі виокремлення форм інвестиційної взаємодії держави та бізнесу узагальнено та систематизовано наукові погляди на сутність, напрямки та інструменти такої взаємодії, сформовані в межах різних наукових шкіл.

Ключові слова: взаємодія держави та бізнесу; державно-приватне партнерство; інвестиційна політика.

Табл. 2. Літ. 10.

Лариса Л. Гриценко
**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУЧНИХ ВЗГЛЯДОВ
НА ВЗАЙМОДЕЙСТВИЕ ГОСУДАРСТВА
И БИЗНЕСА В ИНВЕСТИЦИОННОЙ СФЕРЕ**

В статье предложена типизация форм взаимодействия государства и бизнеса в инвестиционной сфере по разным критериям. На основе выделения форм инвестиционного взаимодействия государства и бизнеса обобщены и систематизированы научные взгляды на сущность, направления и инструменты такого взаимодействия, сформированные в рамках различных научных школ.

Ключевые слова: взаимодействие государства и бизнеса; государственно-частное партнерство; инвестиционная политика.

Larysa L. Hrytsenko¹
**SYSTEMATIZATION OF SCIENTIFIC APPROACHES
TO PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP
IN THE FIELD OF INVESTMENT**

The paper offers the typology of interaction forms between government and business in the field of investment by different criteria. Based on the proposed forms of investment relationships between the state and business, scientific approaches revealing the nature, trends and instruments of the above partnership from the perspectives of different academic schools have been summarized and systematized.

Keywords: government and business interaction; public-private partnership; investment policy.

Постановка проблеми. Для того, щоб зрозуміти сутність взаємодії держави та бізнесу при реалізації державної інвестиційної політики, доцільно розглянути сучасний стан розвитку суспільної науки. В ній однією з найбільш розповсюджених соціологічних концепцій, що дозволяє адекватно осмислити масштабні зміни, які відбуваються в суспільстві в площині трансформації поглядів на роль держави в економіці та побудову її взаємин з приватним сектором економіки протягом останніх років, є теорія постіндустріального суспільства. Згідно з її базовими положеннями основою сучасного суспільного прогресу є науково-технічний прогрес, що перетворює науку на фактор виробництва за рахунок формування нової якості трудового потенціалу та розширення творчих можливостей людини.

¹ Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine, Sumy, Ukraine.

Формування постіндустріального суспільства, сутність якого визначена американським соціологом Д. Беллом як «суспільства, в економіці якого пріоритет перейшов від переважаючого виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя» [1], зумовило зміну парадигми розвитку людської цивілізації та зміщення акцентів на ефективність функціонування економіки і покращення показників якості життя населення.

Слід зауважити, що необхідність посилення взаємодії держави та бізнесу в економіці, зокрема, в інвестиційній сфері, безпосередньо пов'язана з історією розвитку цивілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні погляди на інвестиційну взаємодію держави і бізнесу та питання розвитку державно-приватного партнерства досліджували у своїх працях як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема: В.Г. Варнавський [2; 4], Є.Т. Гайдар [3], К. Грив [8], А.В. Клименко [4], М.Д. Кондратьєв [5], В.О. Корольов [4], С.Г. Ліндер [9], А. Маршалл [6], К.В. Павлюк [7], С.М. Павлюк [7], О.Г. Петерсен [10], Дж. Ходж [8] та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо розробки та реалізації інвестиційної політики на основі взаємодії держави і бізнесу та впровадження концепції державно-приватного партнерства, дана проблема поки що залишається не вирішеною остаточно.

Метою дослідження є вивчення критеріїв типізації форм взаємодії держави і бізнесу в інвестиційній сфері, узагальнення та систематизація наукових поглядів на сутність, напрямки та інструменти такої взаємодії, сформовані в межах різних наукових шкіл.

Основні результати дослідження. Сучасна періодизація соціального прогресу передбачає виділення трьох великих епох, що утворюють триаду «доіндустріальне – індустріальне – постіндустріальне суспільство» на основі таких критеріїв:

- превалюючий фактор виробництва (в постіндустріальному суспільстві основним виробничим ресурсом є інформація, в індустріальному – енергія, в доіндустріальному – первинні умови виробництва, сировина);
- тип виробничої діяльності (послідовна обробка в постіндустріальному суспільстві, виготовлення – в індустріальному, добування – в доіндустріальному);
- характер базових технологій (наукоємні в постіндустріальному суспільстві, капіалоємні – в індустріальному і в доіндустріальний період – працеємні).

Це дозволяє обґрунтувати базові відмінності в характері взаємодії у відповідних типах суспільства, згідно з якими доіндустріальне суспільство базується на взаємодії людей з природним середовищем, індустріальне – на взаємодії з перетвореною суспільством природою, а постіндустріальне – на соціальній взаємодії. При цьому важливою складовою соціальної взаємодії в межах постіндустріального суспільства є спільна діяльність людей у формі співробітництва, направленою на вирішення окремих завдань соціально-економічного розвитку за рахунок поєднання зусиль та ресурсів.

Вивчення системи поглядів на місце держави в інвестиційному розвитку економіки дозволяє виділити п'ять форм взаємодії держави та бізнесу:

1) опосередкована, яка передбачає трансформацію інституційного середовища для ефективного розвитку бізнесу через формування сприятливого інвестиційного клімату, здійснення адекватної податкової політики, створення стабільної законодавчої та нормативно-правової бази. Це створює сприятливі умови, необхідні для того, щоб приватні бізнес-структури не тільки здійснювали власну господарську діяльність, спрямовану на досягнення комерційного результату, а й виконували свої обов'язки перед суспільством (забезпечували необхідні стандарти життя та соціального забезпечення своїм працівникам, їх родинам, населенню на території розміщення);

2) стратегічна ініціативна, в межах якої приватні інвестори провадять концепцію соціально відповідального бізнесу на добровільних довгострокових засадах, тобто фактичне перебирання ними на себе окремих функцій держави щодо інвестиційного забезпечення соціальних ініціатив;

3) тактична ініціативна, заснована на реалізації приватним інвестором короткострокових соціально орієнтованих інвестиційних заходів з метою задоволення особистих інтересів;

4) інтеграційна, яка являє собою добровільне, стратегічне, взаємовигідне співробітництво держави та бізнесу на засадах державно-приватного партнерства (ДПП), що супроводжується укладанням формалізованих угод;

5) примусова (вимушена), що охоплює неформальні відносини держави та бізнес-структур з метою зменшення тиску з боку держави на бізнес, отримання доступу до ресурсів, використання неформальних (досить часто нелегальних) норм та схем фінансування інвестицій. Ця форма взаємодії є небажаною та унеможливорює ефективний розвиток національної економіки.

Порівняльна характеристика запропонованих форм взаємодії держави та бізнесу, що передбачає їх диференціацію за ознаками суб'єкта ініціювання, добровільності, формалізованості відповідних відносин, часового горизонту їх тривалості та рівня вирішення завдань і характеру мотивів встановлення цих взаємин, подана в табл. 1.

Таким чином, наукова та прикладна проблема розвитку взаємодії держави та бізнесу як напряму розвитку взаємин між соціальними інститутами є характерною особливістю саме постіндустріального суспільства, яке почало формуватися з кінця 60-х рр. XX століття.

Оскільки до парадигми теорії постіндустріального суспільства закладено пріоритет Людини, її творчого та інтелектуального потенціалу, умов життєдіяльності, то в основі взаємодії держави та бізнесу в інвестиційній сфері повинно бути закладено намагання створити якісні умови проживання населення, підвищення якості суспільних послуг, надання яких є традиційною функцією держави в економічній системі.

З позицій теорії постіндустріального суспільства, взаємодія держави та бізнесу в інвестиційній сфері сприяє поширенню принципів соціальної відповідальності, модернізації системи людських цінностей і психологічних орієнтирів як головного фактору підвищення якості життя в країні.

Таблиця 1. Типізація форм взаємодії держави та бізнесу (ВДБ) в інвестиційній сфері, авторська розробка

Форма ВДБ	Критерій типізації форм ВДБ в інвестиційній сфері							Приклад
	Ініціатор ВДБ	Добровільність	Формалізованість відносин	Рівень вирішуваних завдань	Часовий горизонт	Мотив ВДБ		
Опосередкована	Держава	Добровільна для держави та примусова для бізнесу	Формалізовані у вигляді законодавчої бази	Стратегічний	Довгостроковий	Економічний, соціальний	Формування сприятливого інвестиційного клімату	
Стратегічна ініціативна	Приватний бізнес	Добровільна	Неформалізовані	Стратегічний	Довгостроковий	Економічний, соціальний	Реалізація концепції соціально відповідального бізнесу	
Тактична ініціативна	Приватний бізнес	Добровільна	Неформалізовані	Тактичний	Короткостроковий	Особистісний	Реалізація соціальних інвестиційних заходів в період передвиборчої кампанії	
Інтеграційна (ДПП)	Держава та приватний бізнес	Добровільна	Формалізовані у вигляді контрактних зобов'язань	Стратегічний, тактичний	Довгостроковий, короткостроковий	Економічний, соціальний	Концесійні угоди, договори оренди, спільні підприємства, контракти на управління, сервісні контракти тощо	
Примусова	Держава (як джерело примусу), бізнес (як відповідь на примус)	Примусова для бізнесу	Неформальні норми	Стратегічний, тактичний	Довгостроковий, короткостроковий	Особистісний	Корупція, хабарі державним службовцям від представників бізнесу	

Для вивчення проблем формування та реалізації державної інвестиційної політики на сучасному етапі використовуються багато різних теорій, що є науковою базою досліджень питань державного регулювання інвестиційного процесу загалом та, зокрема, на основі взаємодії держави та бізнесу.

Слід зауважити, що сучасні погляди на взаємодію держави та бізнесу як напряму розвитку державної інвестиційної політики асимілюють множину теоретичних знань та положень, яку формують теорії, що містять конструктивні пояснення закономірностей і принципів раціоналізації відносин між учасниками інвестиційного процесу, розвитку різних типів, механізмів та інструментів державного регулювання інвестиційної діяльності.

Щоб визначитися з місцем взаємодії держави та бізнесу при реалізації інвестиційної політики в системі базових положень економічних вчень, розглянемо еволюцію відповідних наукових поглядів в економічній науці (табл. 2).

Як видно з табл. 2, взаємодія бізнесу і держави, в економічній сфері в цілому та у забезпеченні інвестиційного процесу зокрема, в теоретико-прикладному контексті є досить неоднозначною науковою проблемою, що розвивалася відповідно до зміни типів суспільства в процесі розвитку цивілізації. Слід зазначити, що історичний розвиток системи наукових поглядів на роль та характер взаємодії держави і бізнесу в економіці відображає поступовий перехід від засад її організації в межах доіндустріальної епохи до принципів функціонування економіки індустріального суспільства, з наступною трансформацією поглядів в міру виділення ознак формування постіндустріального суспільства.

Запропонована систематизація відбиває логічний розвиток наукових поглядів на сутність, напрямки та інструменти взаємодії держави і бізнесу в інвестиційній сфері, які сформовані в межах різних наукових шкіл, та перехід від використання переважно опосередкованої форми взаємодії до інтеграційної, що передбачає найвищий рівень поєднання елементів економічного співробітництва та соціальної взаємодії, дозволяє одночасно врахувати ділові інтереси приватних інвесторів, соціальні потреби суспільства та забезпечити продуктивну реалізацію соціально-економічних функцій держави.

Висновки. Дослідження питання визначення місця держави в інвестиційному розвитку економіки та доцільності її взаємодії з бізнесом вказує на значну диференціацію поглядів на сутність, форми та інструменти взаємодії держави і бізнесу в інвестиційній сфері. Узагальнення різних наукових поглядів дозволило виділити п'ять форм взаємодії держави та бізнесу в інвестиційній сфері: опосередковану, стратегічну ініціативну, тактичну ініціативну, інтеграційну та примусову.

Аналіз еволюції наукової думки щодо доцільності та способів реалізації інвестиційної взаємодії держави і бізнесу в межах різних наукових теорій та шкіл здійснено за критеріями: доцільність взаємодії держави та бізнесу, напрямки, інструменти та форма її реалізації, превалюючий суб'єкт. При цьому система поглядів поступово еволюціонувала від використання переважно опосередкованої форми такої взаємодії до інтеграційної — державно-приватного партнерства, яке характеризується вищим рівнем ефективності.

Таблиця 2. Систематизація наукових поглядів на роль та характер взаємодії держави і бізнесу в інвестиційній сфері, авторська розробка

Наукові школи / теорії	Концептуальний погляд на доцільність ВДБ	Форма ВДБ	Напрямки реалізації ВДБ	Інструменти ВДБ	Превалюючий суб'єкт ВДБ
Меркантилізм	ВДБ доцільна в контексті підтримання національного товаровиробника з метою забезпечення рівноваги платіжного балансу	Опосередкована	Зовнішня торгівля, імпортозаміщуюче виробництво	Протекціоністська митна політика, субсидування національних виробників, адміністративні обмеження імпорту та підтримка експорту	Держава
Класична буржуазна політична економія	ВДБ є недоцільною. Концепція існування «невидимої руки ринку» передбачає невтручання держави в перебіг інвестиційних процесів	–	–	–	–
Критичні течії економічної теорії	Державі надається роль регулятора інвестиційних процесів	Опосередкована	Антимонопольне регулювання	Адміністративні заходи, поділ великих підприємств	Держава
Альтернативні теорії інвестування	ВДБ необхідна для фінансування ринкової та виробничої інфраструктури	Опосередкована	Спільне державне та приватне фінансування інвестицій	Протекціоністська митна політика, субсидування національних виробників, адміністративні обмеження імпорту, інструменти бюджетно-фінансового регулювання	Паритет
Історична школа політекономії	ВДБ доцільна та має активно підтримуватися. Держава має здійснювати активне адміністративне втручання в інвестиційну діяльність	Опосередкована	Всі види економічної діяльності	Протекціоністська митна політика, адміністративні обмеження імпорту, інструменти бюджетно-фінансового регулювання, адміністративне державне регулювання інвестицій (адміністрування, контроль, обмеження та заохочення)	Держава

Закінчення табл. 2

Наукові школи / теорії	Концептуальний погляд на доцільність ВДБ	Форма ВДБ	Напрямки реалізації ВДБ	Інструменти ВДБ	Превалюючий суб'єкт ВДБ
Неокласичні теорії інвестування	Роль держави в процесі ВДБ має бути обмежена виконанням функцій арбітра	Стратегічна ініціативна	Нагляд і регулювання	Норми та нормативи	Приватний бізнес
Кейнсіанство	ВДБ доцільна лише в процесі здійснення державних закупівель у приватного бізнесу	Опосередкована	Державомовлення у всіх галузях економіки, реалізація інфраструктурних проєктів	Інструменти грошово-кредитної, бюджетної та фіскальної політики	Держава
Неокейнсіанство	Оптимальні межі ВДБ визначаються часткою державних витрат у ВВП і рівнем соціальних видатків	Опосередкована	Спільне державне та приватне фінансування інвестицій	Інструменти бюджетно-фіскального регулювання	Держава / приватний бізнес (залежить від частки у фінансуванні)
Інституціоналізм та неоінституціоналізм	ВДБ має бути побудована на засадах соціальної відповідальності, на добровільній згоді бізнесу виконувати рекомендації держави	Інтраційна	Спільне фінансування соціальних програм, модернізації об'єктів інфраструктури	Контракти між державою та бізнес-структурами	Паритет

Подальшого розвитку потребує комплекс питань, пов'язаних з формуванням концепції взаємодії держави та бізнесу при реалізації завдань інвестиційного розвитку національної економіки.

1. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: АКАДЕМІА, 1999. – 956 с.
2. *Варнавский В.Г.* Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски / РАН; Институт мировой экономики и международных отношений. – М.: Наука, 2005. – 315 с.
3. *Гайдар Е.Т.* Государство и эволюция. Как отделить собственность от власти и повысить благосостояние россиян. – СПб.: Норма, 1997. – 224 с.
4. Государственно-частное партнерство: теория и практика: Учеб. пособие / В.Г. Варнавский, А.В. Клименко, В.А. Королев и др.; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М., 2010. – 287 с.
5. *Кондратьев Н.Д.* Основные проблемы экономической статики и динамики. Предварительный эскиз: Монография / Изд. подгот. В.В. Иванов, М.С. Ковалева. – М.: Наука, 1991. – 570 с.
6. *Маршалл А.* Принципы экономической науки. – М.: Прогресс, 1993. – 594 с.
7. *Павлюк К.В., Павлюк С.М.* Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави // Наукові праці КНТУ. Економічні науки.– 2010.– №17. – С. 10–19.
8. *Hodge, G., Greve, C.* (2007). Public-Private Partnerships: An International Performance Review. *Public Administration Review*, 3: 545–558.
9. *Linder, S.H.* (1999). Coming to Terms with the Public-Private Partnership. *American Behavioral Scientist*, 1: 35–51.
10. *Petersen, O.H.* (2011). Public-Private Partnerships: Policy and Regulation – With Comparative and Multi-level Case Studies from Denmark and Ireland // openarchive.cbs.dk.

Стаття надійшла до редакції 6.03.2015.